

Terecht tikte een lezer, de heer dr. Karl Tax, ons op de vingers. De afbeelding op de achterzijde van het laatste nummer mag dan fraai zijn, het bijschrift bevatte pijnlijke fouten. De fraaie hoofdletter is geen **L**, dus kan er ook geen *Laudamus* staan. Maria ten Hemelopneming is afgebeeld in de letter **G**. De tekst begint dan ook met *Gaudeamus* gevolgd door de woorden *omnes in Domino, diem festum celebrantes sub honore Marie Virgines de cuius assumptione* In de vertaling: 'Laten wij ons verheugen in de Heer, op het feest van de heilige maagd Maria'. De tekst werd gezongen op het feest van de Ten Hemelopneming van de Gelukzalige Maagd Maria. De heer Tax wijst er op dat in het rood de volgende woorden geschreven staan: *Visitationis, Nativitatis, Presentationis en Conceptionis*. Allemaal verkorte aanduidingen voor de verschillende Mariafeesten: Maria Visitatie (2 juli), Maria Geboorte (8 september), Maria Presentatie (21 november) en Maria Onbevleete Ontvangenis (8 december). Op die manier kon men gemakkelijk voor de andere feesten, waarbij dezelfde tekst gezongen werd, in plaats van het woord *Assumcionie*, de met zwarte letters aangegeven woorden *Visitacione, Nativitate, Presentatione* ofwel *Conceptione* invoegen. Historicus Ton Kappelhof, thans werkzaam in Den Haag, maar zich nog steeds verbonden voelend met de geschiedenis van 's-Hertogenbosch, gaat in op onze mening (laatste nummer, blz. 52) dat een rentevoet van 6,25% 'hoog' is. Dit is een bewering zonder betekenis, volgens Kappelhof, omdat dergelijke kwalificaties altijd gerelateerd moeten worden aan de tijd en aan andere prijzen. Hij schrijft verder: 'De rentevoet is immers niets anders dan de prijs die betaald moet worden voor het kapitaal. In het midden van de zestiende eeuw was 6,25% de normale rentevoet op de kapitaalmarkt. In de loop van de zeventiende eeuw daalde deze rente in de Republiek als gevolg van de overvloed aan kapitaal tot ongeveer 3% tot 3,5% in het begin van de achttiende eeuw. Lenen 'tegen de penning zestien' was rond 1700 dus duur. Dit wijst er mijns inziens op dat deze uitdrukking in het midden van de zeventiende eeuw is ontstaan. In die tijd konden oude lieden zich nog wel herinneren dat je voor een lening op een rente van 6% of nog meer moest rekenen. Gerelateerd aan de toenmalige rentevoet was dat duur. In het algemeen gesproken zeggen woorden

als hoog, laag, duur en goedkoop niets, ze krijgen pas betekenis als ze worden vergeleken met andere cijfers. Iets dergelijks doet zich voor bij de bewering dat 'het leven in de Generaliteitslanden goedkoper was dan in Holland'. In Staats-Brabant waren de kosten van levensonderhoud inderdaad veel lager dan in Holland, maar wanneer we daar de lonen en inkomens bijhalen, resulteert een ander beeld. Hoewel precieze berekeningen voor Staats-Brabant nog steeds ontbreken, wijzen door Jan Luiten van Zanden verzamelde cijfers voor Kampen en Alkmaar erop dat de reële lonen in de periferie op zijn best even hoog waren als in Holland. Binnen dit laatste gewest bestonden overigens ook weer grote verschillen. Verreweg de duurste stad om te leven was Amsterdam, op het platteland lagen de prijzen veel lager. Niet voor niets was (en is?) de Kalverstraat de duurste straat van het Monopolyspel! Dit verschil werd grotendeels veroorzaakt door de torenhoge accijnzen die de Hollandse stadsbesturen hun burgers oplegden en door de hoge huren waar de huizenbezitters weer van profiteerden. In mijn in 1986 verschenen proefschrift heb ik trachten aan te tonen dat de fiscale factor niet zo'n belangrijke rol heeft gespeeld bij de slechte gang van zaken in Staats-Brabant en dat enkele andere factoren veel meer gewicht in de schaal hebben gelegd. Ik heb af willen rekenen met de onzinnige bewering

'*Gaudeamus*', geen '*Laudamus*'!

dat Holland met opzet te hoge belastingen aan 'Brabant' zou hebben opgelegd met de bedoeling de Brabanders arm te maken en te houden. Staats-Brabant was echter arm en rond 1720-1730 was de economische situatie bijzonder slecht. Noord-Brabant behoorde, zoals wederom Jan Luiten van Zanden aantoonde, in de negentiende eeuw samen met de provincie Limburg tot de gewesten met het laagste inkomen per hoofd van Nederland. De regionale inkomens- en vermogensverschillen waren toen overigens veel groter dan nu.

Ooit hoop ik nog eens aan te kunnen tonen dat het platteland van noordelijk Brabant al in het midden van de zestiende eeuw lang niet zo welvarend was als wel eens wordt gedacht. De verhouding tussen bevolking en bestaansmiddelen lag al rond 1570 zeer ongunstig en achteraf bezien kunnen we constateren dat het economisch systeem toen bezig was vast te lopen.'